

Pregledni članak UDK 1(045) Derrida, J.

doi: [10.21464/fi38312](https://doi.org/10.21464/fi38312)

Primljeno: 8. 12. 2017.

Branko RomčevićUniverzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, Gospodara Vučića 50, RS–11040 Beograd
romcevic@fb.bg.ac.rs**Metodološki profil dekonstrukcije****Opće postavljanje****Sažetak**

U ovom tekstu razmatra se mogućnost dekonstrukcije kao metode. Jacques Derrida je u dosta navrata odlučno odbijao razumijevanje dekonstrukcije kao nove metode čitanja i tumačenja, zato što se ona napaja iz tekstova kojima pristupa, nastojeći u njih ne unositi ništa što njihovom zatečenom organizacijom nije, na ovaj ili onaj način, već označeno ili nagoviješteno. Ali on je u isto vrijeme prihvatao to da se neki elementi, pravila i procedure čitanja i tumačenja mogu ponavljati i prenositi, upravo u mjeri u kojoj se, iz teksta u tekst, ponavlja i proizvođenje logocentričkih odnosa, kakvi su oni između unutrašnjeg i vanjskog ili između središta i margine. Ta se dvostrukost zatim ispituje kao razlika između imanentne i transcendentne kritike. Prema Derridau, stvar je u tome da se ta dva pristupa međusobno prožmu i prepletu i to tako da se to odigra u prostoru koji nije ni sasvim unutar ni sasvim izvan smisaonih jedinica što ih oni aficiraju – na margini. A to se sve, konačno, pokazuje kao nacrt za opću strategiju dekonstrukcije.

Ključne riječi

metoda, metodologija, dekonstrukcija, imanencija, transcencija, komentar, margina, Jacques Derrida

Sredinom osamdesetih godina, kada je zanimanje za njegov rad osjetno poraslo, Derrida se našao pred iritantnim, do u nedogled ponavljanim zahtjevom: ukratko objasniti što je dekonstrukcija. Jedno od pitanja za koje se vjerovalo da će tom prigodom odigrati katalitičku ulogu, bilo je ono o dekonstrukciji kao metodi. Netko tko bi tek površno pročitao njegove intervjuje iz tog perioda svakako bi štošta propustio, ali ni on ne bi uspio izbjeći udar makar jedne metodološke ispovijesti. Njihov oblik – nezavisno od staloženosti i/ili srđbe kojom su bile isporučene – bio je redovito onaj koji nudi legitimacijsko utočište objema, u to doba dominantnim, recepcijskim strujama Alžirčevih napora: onoj koja je htjela ispostaviti ga kao ozbiljnog i sistematskog mislitelja i onoj koja je smatrala da bi se time osušio prevratnički duh njegove proze. Pa bi dekonstrukcija, s jedne strane, predstavljala novu metodu čitanja i razumijevanja, dok bi se, s druge strane, njena novost sastojala u efektom izostanka stabilne metode. Međutim, osciliranje Derridaovih metodoloških samoosvrta između te dvije mogućnosti ne bi se trebalo razumjeti kao njegovo nastojanje da se ljubav (ili nasljedstvo) ravnomjerno raspodijeli – takva dioba zapisana je već na nultom stupnju dekonstrukcije. Ona je, takoreći, njen infrastrukturni *credo*.

Zavirit ćemo, ne samo ilustracije radi, u pasaž jednog razgovora iz 1986. godine. U njemu Derrida kaže da kod svakoga tko ostavlja pisane tragove vjero-

jatno postoji želja za idiomatskim obznanjivanjem, na način koji je nezamjenjiv (*irremplaçable*). No čim se jave tragovi, biljezi i znakovi, u igru ulazi i princip iterabilnosti (nema jednokratnog znaka); uslijed toga, ono idiomatsko i jedinstveno osuđeno je na miješanje s općošću, s konvencijama, zakonima i normama. Stoga, da bi idioma bilo (da bi bio prepoznat i priznat), ne može biti čist. Usmjerivši tu refleksiju na svoj slučaj, on je rekao:

»Vjerujem da u onome što pišem ima i općih pravila, procedura koje se mogu analoški transportirati – to je ono što zovemo predavanjem, znanjem, primjenama – ali ta se pravila nalaze unutar teksta čiji je element svaki put jedinstven i ne dopušta biti potpuno metodologiziran.«¹

Jasno je da dekonstrukcija intervenira s ambicijom lociranja i emancipiranja onoga jedinstvenoga u jezičnim izvedbama kojima pristupa (uglavnom usprkos deklariranim namjerama njihovih autora ili potpisnika) i baš zbog toga ona ne smije izbjeći njihovo uvođenje u općost. Inače bi njen rad i njegovi korelati potonuli u tišinu nerazlikovnosti. Prema tome, prva je gesta dekonstrukcije da ono jedinstveno i singularno – svoj »predmet« – iznevjeri, ne bi li mu bila odana i sačuvala ga. Paradoks je samo prividan jer time ne dolazi do kočenja, nego do aktivacije dekonstruktivnog rada. Zato nema ničega upitnog povodom teze o neophodnosti znanja, primjene i metode, nego se izvjesna nedoumica gradi oko Derridaove nevoljkosti da to u punom obujmu i potvrdi. Na što se odnosi njegovo opiranje »potpunoj metodologiziranosti«, ako je već u prvom dijelu iste rečenice spomenuo mogućnost »analoškog transporta« procedura koje koristi? Ako je Derrida želio reći da se dekonstrukcija, iako pod njenim imenom rade određene tehnike koje se mogu prenositi iz jednoga okruženja u drugo, ne može svesti na neki skup univerzalno primjenjivih obrazaca, onda bi trebalo upozoriti na to da takvo shvaćanje metode nema puno veze s filozofijom, kao ni s duhovnim ili humanističkim znanostima uopće. U prirodnim (i tehničkim) znanostima metoda je – pojednostavljeno gledano – instrument, čija pravilna upotreba, odigravajući se na sceni koju zapremaju međusobno odvojeni subjekt (vlasnik metode) i objekt (predmet metodskog sređivanja), osigurava postizanje istine. U području humanistike, a naročito filozofije, egzistencija tako uzete metode nije, doduše, sasvim poreknuta, ali je doseg njene upotrebe sporan. Tu, kako Gadamer kaže,

»... stvar ne stoji tako da bi znanost mogla svojom metodom osigurati istinu. Ovdje čak može neki put biti više istine u neznanstvenom djelu nekog diletanta, nego u metodički korištenom materijalu.«²

Time se, naravno, ne daje za pravo ignoranciji nad učenošću – premda suvremenom dobu ni ta mogućnost, zahvaljujući Ranciéreovu revitaliziranju figure učitelja neznalice, nije strana – nego se naglašava da u duhovnim i/ili humanističkim znanostima (plodotvorna) intuicija ima prednost pred metodskim procedurama te da njima pripadni znanstvenik prije nalikuje kantovskom umjetniku-geniju koji daje pravila, nego istraživaču koji pravila otkriva.

Znači li to da Derrida, kada spominje metodu, ima u vidu njegovu tvrđu, prirodnoznanstvenu obradu pa da zbog toga svoj rad ne može uskladiti s njenim zahtjevima, problem vezuje uz pitanje potpunosti? Iako početnom sekvencom svog stava – uvođenjem metode kao općosti koja prilazi onom pojedinačnom – navodi na pozitivan odgovor, izgleda da se Derrida obraća s drukčije pozicije. Ključ je u onom dijelu gornjeg navoda u kojem stoji da se »ta pravila nalaze unutar teksta čiji je element svaki put jedinstven«. To znači da dekonstruktivna postavka ne slijedi podvajanje subjekta i objekta, metodskih alatki i materijala za njihovu primjenu, nego da se posvećuje onom

jedinstvenom i neponovljivom sastojku, kako bi ga uvođenjem u općost, zaštitila kao jedinstvenog i neponovljivog. I to slijedeći pravila koja su unutar njega već ustanovljena. Stoga, čini se da Derrida stoji na tragu prauzora navedenog gadamerovskog *Stimmunga*, to jest u zglobu Hegelove logike, prema kojoj se metoda »ne ponaša kao vanjska refleksija, nego ono određeno uzima iz samog svog predmeta jer je ona sama njegov imanentni princip i njegova duša«.³ Upravo se po tome metoda iskazuje kao *struktura mišljenja*, i da zato što je takva, ne može doći na početak (ili čak prije njega), nego, što je naoko apsurdno, nastupa kao rezultat istraživanja. Biti unaprijed načisto o metodi, značilo bi ili da je istraživanje i prije nego što je krenulo – završeno, ili da se ne odvija s mnogo obzira prema svom predmetu. Pravila, principi i standardi – ono što ulazi u metodski sklop – ocrtavaju se tek kada se sazna »materijal« na koji ih je »trebalo« primijeniti. Htjeti drukčije, htjeti metodu na polazištu, bilo bi, po Hegelu, isto kao kad bi se htjelo naučiti plivati prije nego što se

1

Jacques Derrida, *Points de suspension*, Editions Galilée, Pariz 1992., str. 214.

2

Hans-Georg Gadamer, *Pohvala teoriji: filozofski eseji*, preveo Saša Radojčić, Oktoih, Podgorica 1996., str. 47. U eseju »Istina u duhovnim naukama«, Gadamer kaže da u duhovnim znanostima mora kao znanstveno vrijediti »to da se razori fantom istine odvojene od stanovišta onoga tko spoznaje«. Vidi: ibid., str. 51. Razaranje tog fantoma, međutim, ne smije voditi bilo kakvom relativizmu, nego bi ono trebalo razotkriti našu konačnost i tako raskinuti s idejama o univerzalnoj objektivnosti metode. Nije to, prema Gadameru, obrat k proizvoljnosti jer to što mi jesmo »nije ni proizvoljno, niti svojevrijedno određeno«. Vidi: ibid. Pozvati se na Gadamera u tekstu o Derridau, a ne osvrnuti se na neobičan tijek njihova odnosa (započetog 1981. godine na pariškoj konferenciji o hermeneutici i dekonstrukciji, a okončanog Gadamerovom smrću 2002. godine) – ispunjen, između ostalog, Gadamerovim inzistiranjem na intencijskom nadzoru nad jezičnim tvoreninama i pored svih Derridaovih demonstracija ograničenosti i čak nemogućnosti takvog pristupa, ali i Derridaovim nerazumijevanjem platonovskog *eumenis elenchoi* na kojem Gadamer zasniva hermeneutiku – bilo bi, vjerojatno, nedopustivo. Ekonomičnosti radi, upućujem na: Branko Romčević, »Bivstvovanje-ka-tekstu (Gadamer i Derida u nesporazumu)«, *Theoria* 56 (2013) 2, str. 87–102, doi: <https://doi.org/10.2298/THEO1302087R>.

3

Georg Vilhelm Fridrih Hegel [Georg Wilhelm Friedrich Hegel], *Nauka logike*, sv. 3, preveo Nikola Popović, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1987., str. 239. Zbog toga Hegel o metodi uopće, ali i o dijalektici kao »svojoj« metodi, govori tek na kraju *Logike*. Danas raspoložemo i svjedočanstvima koja predočavaju da je Derrida još na svojim početcima, konkretno 1962.–1963.

godine, tijekom seminara držanog na Sorboni, »pokazao da s Hegelom metoda postaje sam logos«. Vidi: Françoise Dastur, »Play and Messianicity: The Question of Time and History in Derrida's Deconstruction«, u: Zeynep Direk, Leonard Lawlor (ur.), *A Companion to Derrida*, Wiley-Blackwell, Chichester 2014., str. 179–193, str. 190. Jedan od ciljeva tog »pokazivanja« bio je demonstriranje »dubokog sudioništva« Hegela i, u to vrijeme u njegovom radu vodećeg, Edmunda Husserla. Desetak godina kasnije, u *La dissémination*, Derrida zapaža da hegelovska kritika klasične koncepcije metode kao eksternih pravila, u mnogome reproducirajući Spinozinu kritiku kartezijanstva, kaže: »Ako je put znanosti i sama znanost, onda metoda više nije preliminarina, izvanjska refleksija; ona je produkcija i struktura cjeline znanosti, onako kako se ova izlaže u logici«. Vidi: Jacques Derrida, *La dissémination*, Seuil, Pariz 1972., str. 23. U prvom tekstu iste knjige – »Hors livre« – u kojem razmatra pitanje i poziciju predgovora i predgovaranja uopće, Derrida preporučuje »vrlo rigorozno čitanje« tri metodološki presudna teksta iz Hegelove *Logike*: »Predgovor«, »Uvod« te prvo poglavlje »O početku znanosti«. Što se pak spomenute Spinozine kritike Descartesa tiče, njome će se Derrida eksplicitno pozabaviti nešto kasnije, kada će razmotriti i Descartesov stav o umu kao *univerzalnom instrumentu*, nalazeći da Descartes time, zapravo, tu istu instrumentalnost i opovrgava. Jer ako je neki instrument univerzalan, onda bi se on morao shvatiti kao instrument svih instrumenata, kao nešto meta-instrumentalno i meta-tehničko. Istom prilikom, ti su motivi bili podvrgnuti svojevrsnom usklađivanju i ulančavanju s grčkim *methods* i *metahodos*, kroz podcrtavanje sućinske povijesnosti metode. Usp. Jacques Derrida, »La langue et le discours de la méthode«, u: *Recherches sur la philosophie et le langage*, br. 3, Sveučilište u Grenobleu, 1983., str. 35–51.

uđe u vodu.⁴ Tako se, u najkraćem, delegitimira – ako ne i diskreditira – ideja o metodi kao o instrumentu. – Pa može li se povodom Derridaa govoriti o imanentnom principu, odnosno nadovezuje li se Derrida zaista na osnovne principe hegelovske metodologije? I da i ne, to jest: »da, ali...«, uz sudbinski upareno »ne, ali...«.

Derridaova je »medicina« homeopatska: razmatrani se tekstovi ne usklađuju s vanjskim kriterijima ili pravilima, oni bivaju tek diskretno presloženi, i to tako da se u njihovu središnjem zahvatu obnove pitanja koja su, premda unutar njih već označena, njihovom prvobitnom organizacijom ispuštena ili odbijena pa se sama intervencija odvija kao diskurzivna medijacija. Prema tome, dekonstrukcija ne donosi doista ništa novo, sama kao da ne želi ništa kazati i znatno podsjeća na majeutičko porađanje znanja iz trudne glave, donoseći toj istoj glavi ono što se sve vrijeme u njoj i nalazilo. U tekstu »Nasilje i metafizika« (1964.), posvećenom Emmanuelu Lévinasu, Derrida kaže – i to se pokazalo kao egzemplarno za gotovo sav njegov rad – da »naša pitanja već pripadaju njegovom unutrašnjem dijalogu, premještanju se u njegovom diskursu, i u razmacima i u mnoštvu smislova *isključivo* ga slušaju«.⁵ Dakle, »sama stvar« diktira tijek dekonstruktivnog prometa koji izgleda povučen na razinu diskurzivne arhivistike. Ali dekonstrukcija ni u to doba, u kojem još nema svog imena, nije bila neutralna ni pasivna, kao što bi ovaj slijed mogao sugerirati. Derrida u je tada bilo najvažnije, o kojem god »materijalu« bila riječ, formalno i tematski ispitati odnose pripadnosti (metafizici) i proboja, da bi se tako uspostavila perspektiva problema *zatvaranja metafizike*. A to je ispitivanje podrazumijevalo da se svaki put, kroz pomno čitanje, povuku crte koje unutar nekog teksta odvajaju njegovu, uglavnom neočekivanu, zaručenost logocentrizmu, od njegove, uglavnom eksplicitne, želje da se iz logocentrizma istupi. Uzimajući u obzir da se radilo o tekstovima čiji su autori – Husserl, Lévinas, Heidegger, Foucault, Freud, Bataille, neki su od onih čije su diskurzivne prakse odredile kadar deridijanskog univerzuma tijekom šezdesetih godina – izuzetno promišljeni u pogledu jezika i njegove upotrebe, i da se, dakle, radilo o sadržaju koji se nije izvorno javio u obliku u kojem ga je Derrida čuo, to je onda i njegovo slušanje, da bi utvrdilo graničnu poziciju zatvaranja, moralo biti aktivno i angažirano.⁶

Prema Derridau, zapravo, »radikalan potres može doći samo izvana«. Ako potres – kao akt kojim se otvara procijep za razliku, novost i drugo – treba iznenaditi i poremetiti, onda on svakako ne može doći iz neke sebi identične, i po pretpostavci, poznate unutrašnjosti. Čini se, stoga, da takva propozicija nije ništa više od puke tautologije. Ali ni to ne ide bez teškoća. Jer odluka da se, kako Derrida kaže, promijeni teren, da se kroz totalni prekid zaposjedne neka strateška izvanjskost, ne nosi ništa manje rizika od one da se od teksta i njegove unutrašnjosti ne odstupi,

»... ne spominjući sve druge forme prividnosti (*trompe-l'œil*) perspektive u koju takvo premještanje može biti uhvaćeno, nastanjujući još naivnije i još striktnije unutrašnjost iz koje se tvrdi da se izbjeglo, jednostavna jezična praksa neprestano reinstalira 'novi teren' na najstariju zemlju.«⁷

To je jedan od klasičnih toposa ranog Derridaa. O kojem se god autoru ili tekstu radilo, njegove se primjedbe redovno grupiraju oko pitanja restauracije onog starog u novom, odnosno (ne)mogućnosti čistog i jednostavnog napuštanja metafizike i osvajanja neke konceptualnosti koja joj ne bi pripadala. Navedena *reinstalacija 'novog terena' na najstariju zemlju*, izraz je kojim se opisuje žilavost metafizike, prvobitno oglašena još na njenom početku, u Aristotelovu *Protreptikosu*, prema kojem je i odbacivanje filozofije eminentno filozofski čin.

Ali iako se dekonstrukcija uvijek napaja iz resursā koje je neki tekst, ovim ili onim načinom, obilježio kao svoje, to ne znači da se ona, u krajnjem, svodi na njegovu reprodukciju. Relativno rano Derrida je – u »*Les fins de l'homme*« (1968.) – upozorio i na to da dekonstrukcija, ako ostane pri ponavljanju »utemeljujućih pojmova i izvorne problematike«, riskira »potvrditi, konsolidirati ili bez prestanka uzdizati, i to uvijek na jednom puno dubljem nivou, ono što pretendira dekonstruirati«. ⁸ Nešto prije, u *De la grammatologie*, takva je opasnost bila prepoznata pod nazivom *podvostručujućeg komentara*. U središnjem poglavlju »Pretjeranost. Pitanje metode«, u kojem piše i da »naše čitanje mora biti unutrašnje i ostati u tekstu«, Derrida objašnjava da »moment podvostručujućeg komentara mora imati svoje mjesto u kritičkom čitanju«, ⁹ ali da se ono time može samo zaštititi od padanja u proizvoljnost – ne i otvoriti se k drukčijim značenjima. – Tu zastajemo jer izraz »podvostručujući komentar« (*commentaire redoublant*) može izazvati – kao što, uostalom, i jest izazvao – nedoumice. Želi li Derrida kazati kako je moguće doslovno ponavljanje komentara koje ne bi ujedno bilo i interpretacija, to jest diferencija? U »*Toward An Ethic of Discussion*« (pogovor intervjuu za američko izdanje *Limited Inc*) Gerald Graff zapazio je sljedeće: ako se time cilja na egzaktno ponavljanje doslovnog značenja teksta, onda cijela ta misao bitno divergira od Derridaova nešto kasnijeg pojma iterabilnosti, po kojem je svako govorenje natkriljeno

4

Povodom Kanta: »Treba saznati moć spoznaje prije nego što se spoznaje; to je isto kao htjeti plivati prije nego što se uđe u vodu.« Vidi: Georg Vilhelm Fridrih Hegel [Georg Wilhelm Friedrich Hegel], *Istorija filozofije*, sv. 3, preveo Nikola Popović, Kultura, Beograd 1964., str. 433.

5

Jacques Derrida, *L'écriture et la différence*, Seuil, Pariz 1967., str. 161 (kurziv autorov). Treba reći da Derrida, u stvari, prihvaća Lévinasov anti-majeutički stav (što će se uskoro i vidjeti; u ovom trenutku potrebno je označiti mogućnost proistjecanja drukčijih rješenja iz same intratekstualne postavke), po kojem nas samo apsolutni stranac može poučiti, i to je možda jedina konstanta u njegovu čitanju Lévinasa, od onog najranijeg u *Nasilje i metafizika*, preko teksta »En ce moment même dans cet ouvrage me voici« (1980.), pa do knjige *Adieu à Emmanuel Lévinas* (1997.).

6

Ovdje valja spomenuti Simona Critchleyja koji je iz horizonta zatvaranja metafizike pročitao i Derridaa i Lévinasa i to, za razliku od Derridaa, nalazeći da se tako otvara levinasovska etika drugog, prikladna obuhvatiti i deridijansku dekonstrukciju. U tom, po meni, uspješnom pokušaju Critchley je u prednji – označiteljski – plan izvukao Derridaov termin zatvaranja (*clôture*), nadjenuo ga praksi čitanja koja destilira pripadnost i proboj te stvorio franko-engleski izraz *clôtural reading*. O tome vidi više u: Simon Critchley, *The Ethics of Deconstruction: Derrida and Lévinas*, Blackwell, Oxford 1992.

7

Jacques Derrida, *Marges de la philosophie*, Les Éditions de Minuit, Pariz 1972., str. 162–163. Slično je Derrida rekao i u razgovoru s Juliom Kristevom, ali s aluzijom na tada aktualnu altizerovsku problematiku (a preko termina koji je izvorno Bachelardov): »Ne vjerujem u odlučujući prekid, u jedinstvenost nekog 'epistemološkog reza', kako se danas često kaže. Rezovi se uvijek neminovno upisuju u staro tkivo«. Vidi: Jacques Derrida, *Positions*, Les Éditions de Minuit, Pariz 1972., str. 35.

8

J. Derrida, *Marges de la philosophie*, str. 162.

9

Jacques Derrida, *De la grammatologie*, Les Éditions de Minuit, Pariz 1967., str. 227–228. Prema Wladu Godzichu, tu se događa dvostruka ironija: najprije »ironija da se pitanje metode stavlja pod rubriku pretjeranosti, a zatim i pojačana ironija po kojoj pretjeranost zauzima sredinu knjige«. Vidi: Wlad Godzich, »The Domestication of Derrida«, u: Jonathan Arac, Wlad Godzich, Wallace Martin (ur.), *The Yale Critics: Deconstruction in America*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1983., str. 20–40, str. 27. Primijetimo da u tome ima i nečeg sudbinskog: netko tko je metodu povezao s pretjeranošću, bio je izložen mnoštvu – pretjeranosti? – zahtjeva da se o metodi izjasni. Da bi se opozvala moguća mistifikacija, treba reći da se pretjeranost koju Derrida spominje odnosi na kompliciranost njegovog, uvjetno rečeno, metodskog izbora koji treba obuhvatiti međusobno nepomirljive članove.

moćnošću izricanja nečega što se razlikuje od onoga namjeravanoga, a to bi, pak, podvostručujući komentar činilo nemogućim. Kazavši da je »podvostručujući komentar« možda nespretni izraz, ali da pod njime nije bio mišljen »samoidentitet ‘značenja’, nego relativna stabilnost dominantne interpretacije teksta koji se komentira«, tako da to »nije trenutak jednostavnog refleksivnog zapisivanja koje će transkribirati izvorni i pravi sloj intencionalnog značenja teksta«, ¹⁰ Derrida je objasnio da se tu radi o parafrazi ili čak kvazi-parafrazi, kroz koju svako čitanje mora proći. To je trenutak minimalne i podrazumijevane kompetencije da bi se određeni tekst mogao razumjeti prema pravilima na koja je, iz ovog ili onog razloga, obvezan. Ali, prema njemu, ni takvo čitanje, koje je sasvim privijeno uz tekst, morat će se dogoditi kao interpretacija. U prirodi je znaka da bude ponovljen, a priroda je ponavljanja da (se), zato što je neistovremeno s onim što se ponavlja, promijeniti. Bilo kako bilo, Derrida smatra da je podvostručujući komentar nužan da bi se kritičko čitanje zaštitilo od arbitrarnosti, ali ne i dovoljan da bi ono postiglo svoju svrhu. Ukoliko se bez ostatka veže za svoj predmet, utoliko se čitanje svodi na – prema Derridaovu izrazu iz »Les fins de l’homme« – *autizam zatvaranja*.

Prema Derridau, dakle, sam se odlazak, ma koliko neophodan, lako pokazuje kao još jedan oblik vraćanja, dok je ostanak zaveden kao moguće obnavljanje onih vrijednota poradi čijeg se dovođenja u pitanje dekonstruktivni proces i pokreće. Grubo uzevši, imanentni pristup direktno privilegira izvor, a onaj transcendentni ga nepromišljeno izostavlja i tako, premda zaobilazno, osnažuje. Reklo bi se da tu postoji višak, i to ne tek mogućnosti i nemogućnosti, nego višak istovremenih zahtjeva i zabrana. Prema Derridau bi, naime, ispalo da su i imanentni i transcendentni pristup u isti mah nužni i nedopustivi. A zapravo, o kojem god od ta dva bila riječ, njegova se nesputanost, kada se javi, opoziva demonstracijom neophodnosti onoga drugog. Zbog toga

»... izbor ne može biti jednostavan i jedinstven. Jedno novo pisanje treba protkati (*tisser*) i ispreplesti (*entrelacer*) ta dva motiva.«¹¹

To je razumljivo. Ako krenuvši za jednim, ono odmah opaža njegovu granicu i osnovanost onog drugog, onda je prožimanje jedini inteligibilni izlaz. Ali ostaje nejasno¹² ima li dekonstrukcija svoje mjesto, odakle polazi i gdje se događa, iz/u izvanjskosti ili unutrašnjosti teksta, odnosno, gledano s druge strane, u koje bi od ta dva spadalo njeno eventualno polazište/boravište.

U već spomenutom poglavlju iz *De la grammatologie*, nagoviješteno je da se dekonstruktivni prostor, ili bolje rečeno, prostor iz kojega dekonstruktivna pitanja započinju, nalazi koliko unutar, toliko i izvan teksta (dok jednovremeno nije ni unutar ni izvan njega):

»Čitanje treba uvijek smjerati na izvjestan odnos, neopažen od strane pisca, između onoga čime on vlada i onoga čime on ne vlada, s obzirom na jezičke sheme koje upotrebljava. Taj odnos nije neka kvantitativna raspodjela sjenke i svjetla, slabosti ili snage, nego struktura značenja koju kritičko čitanje treba *proizvesti*.«¹³

Podvostručimo komentar, poslužimo se i sami parafrazom: dekonstruktivni *cogito* kreće se i razmješta po međuprostoru, u *razlici* onoga što pisac i pisanje kontroliraju i onoga što im izmiče. Dekonstruktivno mjesto, dakle, nije ni tamo ni ovamo – pa bi zato trebalo reći da dekonstrukcije vlastitog mjesta i nema, čime bi se mogla otvoriti i zasebna meditacija o njenoj atopičnosti ili utopičnosti – dok sama interventno obuhvaća obje strane. Posao je »kritičkog čitanja« ili »jednog novog pisanja« – *posao dekonstrukcije* – da preplićući pisanje i njegove neopažene i neuračunate implikacije, razumije i opiše – *proizvede* – njihove odnose kao jednu novu strukturu značenja. Ako de-

konstrukcija, radi utvrđivanja odnosa između opaženog i neopaženog, mora najprije ciljati na ono što neko pisanje neintendirano čini, i ako to neintendirano aficira samo pisanje – tako što, recimo, pomiče i razmiče njegov smisao, mijenja ga – onda ne bi bilo neobično da se pomisli kako ona na određen način povlašćuje poziciju neke čak prijeteće izvanjskosti. Ali ta je izvanjskost komplicirana. Ona se kao takva, kao izvanjskost, ukazuje isključivo iz obzora unutrašnjosti, dok ustvari, zato što se radi o onome što se na tu unutrašnjost odnosi, što prema njoj nije indiferentno, dotična izvanjskost nije apsolutna, nego je *nešto* rubno, *i* unutar *i* izvan.

U tekstu »Tympan« (1972.), ona je određena pojmom margine. Margina je, s jedne strane, nešto unutrašnje »zbog toga što filozofski diskurs smatra da razumije svoju marginu i da njome vlada«, dok se, s druge strane, ona nalazi izvan, »zato što su margina, *njena* margina i *njena* izvanjskost prazni i izvan: ono negativno s čime se nema što raditi«. ¹⁴ Tu, međutim, nema ničega dvoznalnog: margina je u oba slučaja ono što filozofski diskurs kontrolira. Iako nije postavljena striktno u njegovu unutrašnjost – ona je, štoviše, određena tako da uvijek prevladava dojam da se nalazi izvan – on na nju polaže pravo kao na nešto svoje te time poništava njen alteritet. Drukčiji smisao margine, do kojega je Derrida posebno stalo, jest margina kao, kako on kaže, *otvorena brana* (*vanne ouverte*), ¹⁵ kao načelno otvorena granica čiji prag prelazi i ono što filozofski diskurs ne uspijeva zauzdati kao *svoju* drugost, margina koja svakako nije neka prazna bjelina. Tek tako koncipirana margina omogućava razumijevanje onoga od-strane-pisca-neopaženoga, poput rousseauovskog dodatka, u kojem se, protivno intencijama Rousseaua, okupljaju predikati *i* manjka *i* viška. To bi bila margina kao neiscrpna rezerva (*inépisable réserve*), a tu rezervu stvara i obnavlja sam rad diskursa koji, ma koliko reflektiran, po definiciji ne uspijeva nadzirati sva značenja i sve smislove leksema i grafema kojima se služi. Jer, kako Derrida iznalazi u »Signature événement contexte« (1971.), svaki je znak određen »imanjem« moći da producira nove kontekste »na apsolutno nezasitan način«. ¹⁶ Tako je stvar dekonstrukcije, baveći se diskurzivnim rezervama i zalihama, otvoriti branu i omogućiti ne to da se one zadrže na sigurnom odstojanju – to je ono što s njima čini, ili bar pokušava činiti, filozofski diskurs kada ih na *svoju* marginu istiskuje – nego da se vrate i transformiraju strukturu koja ih je proizvela.

10

Jacques Derrida, *Limited Inc*, Northwestern University Press, Evanston 1988., str. 143.

11

J. Derrida, *Marges de la philosophie*, str. 163. Govoreći o ta dva motiva kao o dvije dekonstrukcije – onoj koja obnavlja izvor i onoj koja ga prekoračuje – Derrida kaže da je »stil one prve dekonstrukcije, stil hajdegerovskih pitanja, dok je drugi stil onaj koji sada dominira u Francuskoj«. Vidi: ibid. Povezanost ta dva stila, kao i njihova međusobna neutralizacija, u jedinstvenom pisanju (stilu) deridijanske dekonstrukcije – nije li to i *rodno mjesto franko-hajdegerijanstva*?

12

Tu nejasnoću smatram taktičkom, odnosno postojećom samo u trenutnoj fazi ovog izlaganja, u čijem će se daljnjem tijeku, u *iduća tri pasusa*, pokazati da je, zapravo, u tom

pogledu sve jasno, da dekonstrukcija, naime, *polazi iz izvanjskosti teksta*, ali koju je kao takvu, kao izvanjskost, producirala izvjesna unutrašnjost u procesu vlastitog uspostavljanja i osiguravanja.

13

J. Derrida, *De la grammatologie*, str. 227.

14

J. Derrida, *Marges de la philosophie*.

15

La vanne ouverte – to bi doslovce trebalo prevesti kao »otvoreni zatvarač brane«.

16

J. Derrida, *Marges de la philosophie*, str. 381.

Dakle, dekonstrukcija, onom stranom kojom ponavlja izvor i podvostručuje komentar, kojom zahtijeva uvažavanje tradicionalnih kriterija čitanja i razumijevanja, participira u strategijama tzv. imanentne kritike. Onim pak dijelom kojim uvodi izvanjskost u unutrašnjost i profilira marginu kao nekontroliranu rezervu, ona zaziva afirmaciju drugog u istom i, samim time, razvija se kao tzv. transcendentna kritika. Te se dvije kritičke niti ne sintetiziraju u nekom trećem članu (kako bi to išlo u dijalektici), nego se međusobno suprotstavljaju i prožimaju u onome što je Derrida imenovao kao *dvostruko pisanje* i, čak, kao *dvostruko znanost*. Ili, prema »*Ousia et Gramme*« (1968.), »dva teksta, dvije ruke, dva pogleda, dva slušanja. U isto vrijeme zajedno i odvojeno«. ¹⁷ Pritom, dodajmo, koliko u čvoru toliko i u hijazmu.

Nije li to sami *plaidoyer* za metodske zbrku? Može li biti govora o metodi ako njezine diferencije nisu složene sukcesivno, kao faze jednog kretanja, i ako, naprotiv, jedan akt podrazumijeva više od jedne kretnje, više od jednog *hodos-a*?

Odgovor je, očekivano, dvojak. U »*La double séance*« (1970.), u dvije polurečenice što uokviruju Mallarméov »iskaz« prema kojem je *svaka metoda fikcija*, Derrida doslovce kaže: »*pas de méthode (...), point de méthode*«. Što znači: »nema metode (...), točka metode«, ali podjednako i: »korak metode (...), nema metode«. ¹⁸ *Pas* i *point*, to jest, *nema/prolaz* i *točka/nema*, odnosno, *prolaz/točka* i *nema/nema*. A ipak na istoj stranici piše i da »to ne isključuje jedan izvjestan hod koji treba slijediti«, premda taj »ne ide u krug k prvom koraku, ni od prostog k složenom ni od početka ka kraju«. Primijetit ćemo da Derrida *ne potvrđuje* da se tu ne radi o više nego jednom hodu, naprotiv, po njemu je hod jedan, štoviše *jedan izvjestan*, čime je mogućnost metode ostavljena načelno otvorenom (da bi se ova makar upriličila kao fiktivna), dok se dvostrukost (ili višestrukost) javila kroz homonime »*pas*« i »*point*«, ne bi li se reklo da je metoda koliko djelatna toliko i nepostojeća. Ne da nekad jest, a nekad nije, ne da je neki put ima, a neki put nema, niti da je na granici bivstvovanja i ništavila, nego da u isti mah, i to kao jedna, na obje »strane« *jest*. I takav, raštrkan hod *treba* još slijediti.

Time se, kako izgleda, saželo i zahvatilo Derridaovo metodološko meandriranje, njegove istovremene dvostrukosti i dvostranosti, njegove nužnosti i nemogućnosti. To, međutim, ostaje posve načelan i isprazan rezultat, ako unutar njega ne postanu vidljivi i oni strukturni čvorovi čijim se ispreplitanjem dekonstrukcija odista događa. U razgovoru koji su 1971. godine s njim vodili Jean-Louis Houdebine i Guy Scarpetta, pokušavajući ga pridobiti za dijalektički materijalizam i da dekonstrukciju, već nekako, situiraju u Marx-Engels-Lenjin trijumvirat, Derrida progovara o *općoj strategiji dekonstrukcije*. To je bilo vrijeme u kojem se pitanje o metafizici postavilo, prije svega, s obzirom na binarne opozicije. Preciznije, pitanje se ticalo njenog nastanka u samom aktu proizvodnje binarnih opozicija, u kojem se naspram elementa nositelja tematiziranog smisla smješta onaj koji ga, po pretpostavci, ugrožava, kako bi ovaj potonji bio ne zaboravljen ili isključen, nego potisnut i kontroliran – sve vrijeme korišten – tijekom distribucije svojstava (odnosno uspostavljanja identiteta i razlika). Prema tome, binarne se opozicije ne ispostavljaju kao mirne dijade ravnopravnih članova, nego kao hijerarhije s agonalnim odnosima dominacije; jedan član uvijek ima logičko i aksiološko prvenstvo nad drugim pa je Derridaov strateški interes bio da se

»... istovremeno izbjegne jednostavna *neutralizacija* metafizičkih binarnih opozicija, kao i jednostavno *ostajanje* unutar zatvorenog polja tih opozicija, čime bi se ono samo potvrdilo.« ¹⁹

U tome se, bez sumnje, obnavlja navedeno preplitanje imanentnog i transcendentnog pristupa, samo što se sada ono pomiče s razine općeg opisa dekonstrukcije u blizinu njenog konkretnog rada, kroz koji se ona događa kao *dvostruki potez preokreta i premještanja*. Ta dvostrukost u općoj strategiji dekonstrukcije trebala je osigurati da se ona ne otjelovi isključivo kao stvar dislokacije nekog sistema (transcendentni plan), nego i kao eksplicitna intervencija u njegove hijerarhijske stratume (imanentni plan). Izostanak bilo kojeg od ta dva omogućio bi da se metafizika, iako s neke strane načeta, iznova afirmira.

Ako bi se, nakon svega, inzistiralo na tome je li dekonstrukcija metoda ili nije, odgovor bi morao biti dvoznačan. Analoški transport dekonstruktivnih procedura o kojem je otpočetak bilo riječi, uvijek je moguć i to se, usprkos Derridaovim upozorenjima, događalo i događa se. Ni jedno organiziranije mišljenje ne može se zaštititi protiv shematizacije i, na taj način, protiv postajanja primjenjivim u brojnim neizvornim kontekstima. Svede li se to na školsku vježbu ili ispomoć *faute de mieux*, raste i šansa da se ono jedinstveno i idiomatsko kompromitira i/ili izgubi. Ukoliko, pak, dovede do njegove afirmacije, utoliko će sve nedoumice oko dekonstrukcije kao metode otići u drugi plan, čime svakako neće postati beznačajne. Prema Derridau:

»... to je kao fotografija: dobro smo se namjestili, poduzeli sve mjere predostrožnosti da bi fotografija bila ovakva ili onakva, ali postoji jedan trenutak u kojem vas fotografija iznenadi, a to je pogled drugoga koji, konačno, odnosi prevagu i odlučuje.«²⁰

Tako bi se razna preuzimanja dekonstrukcije i njenih procedura mogla razumjeti kao – Derridaovom riječju kazano – *učinak idioma za drugog (effet d'idiome pour l'autre)*: ma koliko se jedan konkretni Derrida opirao metodologizaciji dekonstrukcije, o tome će odluku, kakvim god posljedicama ona ishodila, produktivnim ili razornim, donijeti njegovi čitatelji. To je ono što je isti taj (ili je to uvijek neki drugi) Derrida dobro znao. Kao što je znao i da je dekonstrukcija, onkraj mogućnosti da bi bila u stanju nastaniti doslovce svako mišljenje, po pitanju metode sučinski neodlučiva. U drugoj polovini osamdesetih on je, upravo u svrhu razlikovanja dekonstrukcije kao idioma i kao metode, posegnuo za riječju »gat« (»jetty«). Ona je trebala, s jedne strane, označiti:

17

Ibid., str. 75. Tu će dvostrukost Derrida malo kasnije, na početku sedamdesetih godina 20. stoljeća, pozajmljujući izraz od logičara i matematičara Kurta Gödela, označiti kao *neodlučivost*. Od tog će doba taj termin, unutar njegovog rada, biti valjan za svako kretanje koje je kadro sistem istovremeno i konsolidirati i dovesti u pitanje. Pa će se pod nazivom neodlučivosti i neodlučivog naći niz riječi/pojmova po kojima je Derridaova dekonstrukcija danas prepoznatljiva, a kakve/kakvi su: *suplement, hymen, pharmakon, parergon, différence*, ali i *pisanje, tekst, margina*, pa čak i *dekonstrukcija*. Ta je lista beskonačna. Radi se o, kako je to Derrida smatrao, *nedovršivom lancu supstituta*.

18

J. Derrida, *La dissémination*, str. 330. Zanimljivo je da Barbara Johnson u uvodu za ame-

ričko izdanje – i svoj prijevod! – ove knjige, kao da se s tim, najblaže rečeno neobičnim, osvrtom na pitanje metode nije susrela pa bilježi kako Derrida u *De la grammatologie*, između ostaloga, iznosi i »svjesno promišljanje vlastite metodologije«, ničim pritom ne ukazujući da oko toga stvari nisu baš jednostavne, niti, što već tvori tipično deridijanski ambijent, u tom kontekstu spominje knjigu koju je prevela i u koju čitatelja uvodi. Vidi više u: Barbara Johnson, »Translator's Introduction«, u: Jacques Derrida, *Dissemination*, prevela Barbara Johnson, University of Chicago, Chicago 1981.

19

J. Derrida, *Positions*, str. 56.

20

J. Derrida, *Points de suspension*, str. 214.

»... silu takvog kretanja koje još nije *subjekt*, *projekt* ni *objekt*, pa čak ni *rejekt*, ali u kojem se zbiva svaka proizvodnja i svako *subjektilno*, *objektilno* ili *projektilno* (pa i ono *rejektilno*) određenje, koje svoju mogućnost nalazi u *gatu*.«²¹

U tom smislu, dekonstruktivni *gat* je *destabilizirajuća* sila koja, vraćajući ono potisnuto u igru, narušava ustanovljene poretke i konsenzuse (subjekte, objekte, projekte ili rejekte). No ta je funkcija *gata*, prema Derridau, iako idealno različita, sućinski nerazlučiva od one druge, *stabilizacijske* funkcije kakvu ima, recimo, lučki *gat* sazdan da bi se voda održavala mirnom, a brodovi i kupaci sigurnima. Takvom se, on misli, pokazuje i dekonstrukcija kad se, pod nazivima poststrukturalizma ili dekonstrukcionizma, formalizira, kad se pretvori u sistem pravila i principa te metodoloških procedura. Ali »u tome«, kaže, »nema zla, to nije zlo, a kad bi i bilo zlo, bilo bi to nužno zlo.«²² Zašto *nužno*? Zato što stabilizacijski *gat* uspostavlja i poučava, kultivira i čuva. Kao takav, on zacijelo prisvaja ono neusporedivo i čini ga usporedivim unutar polja izvjesnih općosti pa ga utoliko iznevjerava. Ipak, ne radi se tu, kaže Derrida, o tome da se radom stabilizacijskog *gata* polet i život, kakvima svjedoči destabilizacijski *gat* dekonstrukcije, povuku dolje, nego naprotiv, prema gore, da se kroz stjecanje statuta ili statusa uzdignu i, dodajmo, *opstanu*.

Slične je stavove Derrida iznio i u »Pismu prijatelju Japancu« (1985.), u kojem, ne sporeći mogućnost odigravanja dekonstrukcije i kao metode čitanja i tumačenja, naglašava da se ona u metodu ne može »transformirati« niti na metodu »reducirati«. Ali sad po njemu ne bi bilo dovoljno reći ni to da je ona u svom najintimnijem smislu nešto neponovljivo, poput idioma ili potpisa. Trebalo bi, podcrtava on, razumjeti da se

»... dekonstrukcija događa, to je događaj koji ne čeka neko odlučivanje, neku svijest ili organizaciju subjekta, ili čak modernosti. *To se dekonstruira*. Ovo »to« ovdje nije neka bezlična stvar koja bi se suprotstavila nekoj egološkoj subjektivnosti. *To je u dekonstrukciji* (Litttré kaže: 'dekonstruirati se (...) izgubiti svoju konstrukciju'). A ono »se« ovoga 'dekonstruirati se', koje nije refleksivnost nekog Ja ili neke svijesti, krije svu enigmu.«²³

Trans-subjektivna i trans-epohalna dekonstrukcija bi, prema tome, bila ono što je uvijek i svugdje u tijeku. Ona se događa, a enigmatičnost njenog »se«, odnoseći se i na (ne)mogućnost njene jedinstvenosti i neponovljivosti, kao i na (ne)mogućnost njene ponovljivosti i metodičnosti, daje povoda da se, kako Derrida u istom tekstu kaže, na pitanje o tome što ona jest odgovori: *ništa!*, a da se na pitanje o tome što ona nije izrekne jedno (ne)moćno: *sve!*

Branko Romčević

Methodological Profile of Deconstruction

General Setting

Abstract

This paper addresses the possibility of deconstruction as a method. On many different occasions, Derrida rejected the possibility of deconstruction as a new method of reading and interpreting because, every time, it adapts to the discourse to which it relates, but he also attempted not to include in it anything that was not already marked or announced by its existing organization. Nevertheless, simultaneously, he acknowledges the fact that some elements, rules, and procedures may, and even have to be, repeated and transferred from one text to another, in the extent to which they repeat and reproduce typically logocentric relations, such as those between inside and outside, or between centre and margin. This duplicity is then examined as a difference between the immanent and transcendent criticism. According to Derrida, the point is that these two approaches intertwine and interplay in such a way that it is being done in a space neither wholly inside nor completely outside the sense units that they affect – on the margin. In addition, all of this, eventually, is displayed as a draft for a general strategy of deconstruction.

Key words

method, methodology, deconstruction, immanence, transcendence, commentary, margin, Jacques Derrida

21

Jacques Derrida, »Some Statements and Truths about Neologisms, Newisms, Positisms, Parasitisms and other Small Seisms«, preveo Tomislav Brlek, *Quorum: časopis za književnost* (2009) 5–6, str. 9.

22

Ibid., str. 35. U tom tekstu Derrida je, *via* Jonathan Culler, zapazio da se dekonstruktivni gat u Americi, kako u destabilizirajućoj funkciji tako i u onoj stabilizirajućoj, uprizorio kroz studije i katedre književnosti. Kao prekretnice za ranu fazu te tendencije mogu se uzeti dva zbornika, *Deconstruction and Criticism*, u kojem se, pored Derridaa, oglašavaju Paul de Man, Harold Bloom, Geoffrey H. Hartman i J. Hillis Miller, i *The Yale Critics: Deconstruction in America*, u kojem, pak, nešto mlađi autori pišu uglavnom o autorima iz onog prvog zbornika. – Derrida je,

za razliku od Cullera (i još ponekih), izbjegavao književno-kritički (i književno-teorijski) afinitet prema dekonstrukciji prepoznavati u okolnosti da i književnost i dekonstrukcija problematiziraju, bilo spontano bilo programski, pitanja granica i graničnosti te da, stoga, takoreći same sobom, zazivaju rad na opoziciji stabilizirajućeg i destabilizirajućeg, i posljedično, na uvjetima mogućnosti onog institucionalnog uopće. Imao je rezervu prema tendenciji nazivanja općeg pisanja o kojem je govorio književnošću (jer i to je, u krajnjemu, jedan naziv podlozan dekonstrukciji), inzistirajući u isto vrijeme na tome da postoji i specifično filozofska, na književnost nesvodiva, scena dekonstrukcije.

23

Jacques Derrida, *Psyché: Invention de l'autre*, Éditions Galilée, Pariz 1987., str. 391.